

УДК 33.339.9

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-4>

Олена Василівна ПЕРЕПЕЛЮКОВА

д.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
ORCID ID 0000-0003-0385-4047

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

В статті розглянуто особливості функціонування туристичних кластерів в умовах поширення пандемії. Проаналізовано зміну стану туристичних кластерів за період пандемії COVID-19. На основі проведених досліджень було визначено особливості перебігу кризи, її вплив на туристичні потоки за регіонами світу, сформовано сильні та слабкі сторони туристичної галузі в період таких явищ. В якості загального аналітичного інструментарію було використано PEST-аналіз в якому сформовано за складовими негативні та позитивні зміни, які впливають на функціонування та розвиток туристичних кластерів. Оцінено тенденції розвитку туристичних кластерів, та визначено позитивну динаміку в процесах відновлення туристичної галузі в світі. На основі експертного опитування було визначено основні фактори, які гальмують розвиток та відновлення туристичних потоків за різними країнами світу. На основі експертного дослідження визначено, що більшість експертів визначають відновлення розвитку туристичної галузі в період 2023-2024 років за умови зниження розповсюдження пандемії в світі. Найбільш швидкими темпами відновлення туристичних кластерів відбувається в Європі та Америці. Було сформовано основні заходи щодо прискорення процесу відновлення туристичних потоків для стабілізації розвитку галузі та зниження соціальної напруженості в сфері.

Ключові слова: туристичні кластери, пандемія, туристична галузь, розвиток, заходи відновлення.

Olena PEREPELIUKOVA

Doctor of Economic Sciences, Docent,
Associate Professor of International Economic Relations,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

FEATURES OF TOURIST CLUSTER FUNCTIONING DURING THE PANDEMIC

The article examines the peculiarities of the functioning of tourist clusters in the conditions of the spread of the pandemic. The change in the state of tourist clusters during the period of the COVID-19 pandemic was analyzed. On the basis of the conducted research, the peculiarities of the course of the crisis, its impact on tourist flows by regions of the world, the strengths and weaknesses of the tourism industry during such phenomena were determined. PEST-analysis was used as a general analytical tool, in which negative and positive changes affecting the functioning and development of tourist clusters were formed by components. The conducted analysis made it possible to determine that the presence of appropriate tourist resources in the regions, which contributes to the development and increase of tourist activity, can be attributed to the positive factors that influence the development of tourist clusters. It was noted that in the summer period, there is a positive trend towards the relaxation of quarantine measures, which contributes to the revitalization of the tourism industry. It was established that among the continents, the leaders in restoring the functioning of tourist clusters are the countries of America and Europe. However, despite the positive changes, the number of tourist flows to Europe and America, despite the increase, was 43% and 46% lower than in 2019. For Ukraine and neighboring countries, the situation with the restoration of tourist flows is difficult due to military actions in the country due to Russian aggression. Despite the fact that this military conflict does not have a direct effect on the countries of Eastern Europe, it has serious economic consequences for the whole of Europe.

The trends in the development of tourist clusters were evaluated, and positive dynamics in the processes of recovery of the tourism industry in the world were determined. On the basis of an expert survey, the main factors that inhibit the development and recovery of tourist flows in various countries of the world were determined. On the basis of an expert study, it was determined that the majority of experts determine the recovery of the development of the tourism industry in the period of 2023-2024, provided that the spread of the pandemic in the world decreases. The fastest pace of restoration of tourism clusters is taking place in Europe and America. The main measures to accelerate the process of restoring tourist flows to stabilize the development of the industry and reduce social tensions in the field were formed.

Key words: *tourism clusters, pandemic, tourism industry, development, recovery measures.*

Постановка проблеми. Ситуація, яка склалася в світі за останні 4 роки пов'язана з розповсюдженням пандемії COVID-19, яка вплинула на всі сфери суспільного життя не оминувши і сферу туризму. На сьогодні індустрія туризму та готельної справи функціонують в умовах чисельних обмежень, яке проявляється в соціальному дистанціюванні, що негативно впливає на попит послуг, сприяє зниженню економічних показників діяльності підприємств галузі та звільненню чисельного персоналу. Така тенденція щодо розповсюдження пандемії та пов'язаний з нею економічний спад в сфері туризму. Потребує негайного прийняття відповідних рішень функціонування галузі в нових умовах з урахуванням кризи та її відновлення у пост пандемічний період. Складність прийняття управлінських рішень пояснюється високою невизначеністю на ринку туристичних послуг та розповсюдженням пандемії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження в сфері розвитку та функціонування туристичних послуг в період пандемії присвячено роботі таких іноземних та вітчизняних вчених як . В. Carnevale, I Hatak, P. Foroudi, S. A. H. Tabaghdehi, R. Marvi, P. Sharma, T. Y. Leung, R. P. J. Kingshott, N. S. Davcik, S. Cardinali, O.B. Дишкантюк, Л.М. Потьомкін, К.В. Власюк, М.М. Фурдак та інші.

Проте питання діяльності туристичних кластерів у період пандемії та їх функціонування у пост пандемічний період на сьогодні потребують більш ґрунтовних розробок, що й обумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є визначення особливостей функціонування туристичних кластерів в умовах пандемії та запровадження заходів щодо відновлення діяльності галузі в пост епідемічний період.

Методологія дослідження. Для дослідження стану функціонування туристичних кластерів в умовах невизначеності доцільно застосовувати методи аналітичного інструментарію та стратегічного менеджменту, які дозволяють кількісно та якісно оцінити стан та тенденції в умовах впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Дієвим інструментом щодо оцінки стану туристичних кластерів в умовах невизначеності є застосування методу PEST-аналізу, який дозволяє визначити вплив зовнішнього середовища, встановити фактори позитивного та негативного впливу на розвиток туризму в країні, регіоні. Застосування даного методу дозволяє виокремити такі складові як політичні (P), економічні (E), соціокультурні (S) та технологічні (T) умови, які мають вплив на функціонування туристичних кластерів регіонів. Позитивні та негативні фактори за кожними складовими виокремлюються в залежності від потреб аналізу [1]. В загальному вигляді PEST аналіз функціонування туристичних кластерів наведено у табл. 1.

Таблиця 1

PEST-аналіз функціонування туристичних кластерів

Політичні (P)	Економічні (E)
<i>Негативні</i>	<i>Негативні</i>
Недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання туристичної галузі; Складність митного оформлення вантажів та пасажирів; Відсутність чіткої взаємодії між всіма учасниками туристичного ринку; Низька підтримка з боку держави регіонального розвитку туризму.	Вплив пандемії COVID-19 на функціонування туристичних кластерів; Коливання курсу валют; Зниження економічного розвитку країни в умовах пандемії; Високий рівень інфляції; Високі ціни на туристичні продукти.
<i>Позитивні</i>	<i>Позитивні</i>
Впровадження державних та регіональних стратегій розвитку туризму; Розвиток інфраструктури; Розвиток законодавства в сфері туризму з урахуванням Європейських тенденцій.	Наявність унікальних туристичних продуктів; Розвиток міжнародної співпраці в сфері туризму; Залучення інвестицій у розвиток туристичних кластерів.
Соціокультурні (S)	Технологічні (T)
<i>Негативні</i>	<i>Негативні</i>
Зниження рівня доходів населення; Високий рівень смертності; Недостатнє пенсійне забезпечення в державі; Підвищення пенсійного віку населення Етнічні відмінності.	Зниження рівня матеріально-технічної бази галузі; Недостатній рівень інноваційної галузі; Низький рівень досліджень та розробок в туристичному бізнесі.
<i>Позитивні</i>	<i>Позитивні</i>
Зміна відношення населення до відпочинку; Зміна структури доходів та переорієнтація від матеріального до нематеріального; Велика кількість туристичних об'єктів; Проведення культурних міжнародних та національних заходів.	Розвиток розважальної індустрії; Розвиток туристичних інформаційних центрів; Розвиток інфраструктури

Позитивними факторами, які впливають на розвиток туристичних кластерів є наявність в регіонах відповідних туристичних ресурсів, що сприяє розвитку та підвищенню туристичної активності. Проте, негативний вплив пандемії COVID-19 призвів до глобальної кризи, яка більш радикально вплинула на функціонування та розвиток туристичних кластерів [3]. Проте, слід відмітити, що у літній період спостерігається позитивна тенденція до послаблення карантинних заходів, що впливає на поживлення туристичної галузі. Пандемія суттєво вплинула на доходи та рівень життя населення у всьому світі, тому в цей період значно знизилася споживча активність на туристичні послуги. Через високі показники смертності населення від пандемії, більшість туристів обмежили своє пересування за різними регіонами.

Результати. Пандемія 2019-2022 років стала однією з найбільших за останні роки. Так, у порівнянні із 2019 роком, у 2020 році міжнародні туристичні потоки знизилися на 73,9% через відповідні карантинні обмеження. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації (UWNTO) кількість подорожей до Європейського континенту скоротилася на 70,4%, до країн Азії та Тихоокеанського регіону на 84%, Американського континенту скоротилися на 68,5%, Африка скоротилася на 75% та Близький Схід на 75% (рис. 1). Таке скорочення туристичних потоків призвело до зниження рівні розвитку галузі як на період початку ХХ століття [2].

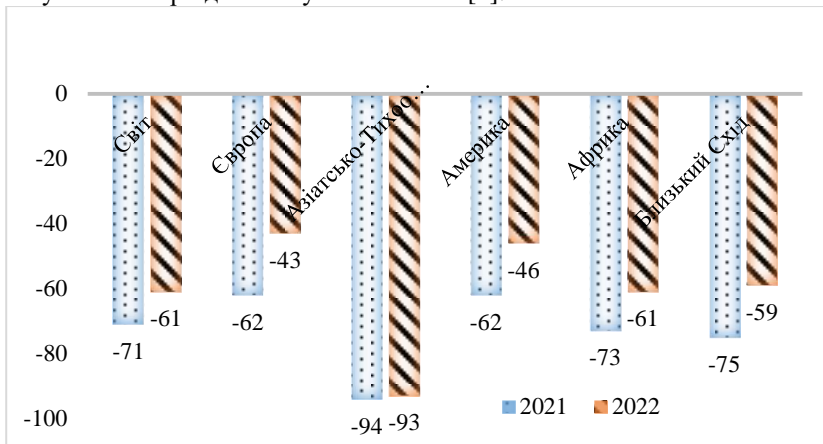
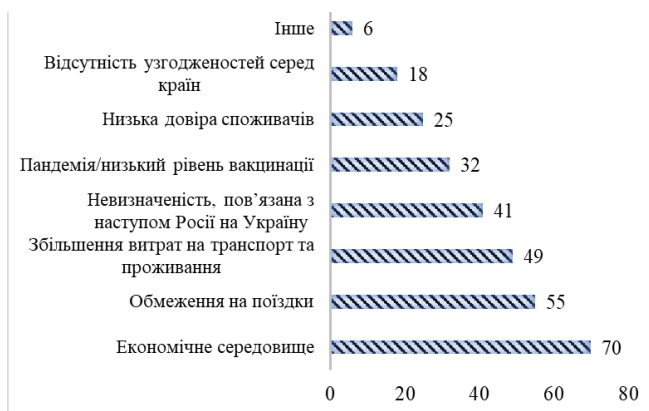

Рис. 1. Міжнародні туристичні потоки (зміна у % до 2019 року)

Так, згідно даних Всесвітньої туристичної організації у період початку 2022 року рівень туристичних потоків збільшився на 182% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. При цьому кількість туристів які скористалися туристичним продуктами за період 2022 року склала 117 млн. осіб, тоді як у 2021 році лише 41 млн. осіб. Було встановлено, що найбільша чисельність туристів від початку пандемії зафіксовано у березні 2022 року, що свідчить про відновлення функціонування туристичних кластерів. Серед континентів лідерами у відновлення функціонування туристичних кластерів є країни Америки та Європи. Так, за даними UWNTO з початком 2022 року кількість прибулих в країни Європи склала 280% у порівнянні із періодом 2021 року, при чому більшість потоку склали внутрішньо-переміщені особи. В Америці кількість прибулих збільшилася на 117% за аналогічний період 2022 року в порівнянні із 2021 роком. Проте, не зважаючи на позитивні зміни, кількість туристичних потоків да Європи та Америки не зважало на збільшення, становила 43% та 46% зниження із показником 2019 року. Розвиток туристичних кластерів на Близькому Сході та в Африці характеризується також погвалвленням попиту серед туристів. Так, за період початку 2022 року туристичні потоки на Близькому Сході збільшилися на 132% у порівнянні із періодом 2021 року, в Африці - на 96%. Проте, зниження туристичних потоків є на рівні на Близькому Сході 59% та Африці 61% нижче аналогічного періоду 2019 року. Збільшення також відбулося в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на рівні 64% у порівнянні із періодом 2021 року. Але, у порівнянні із періодом 2019 року зниження становило на рівні 93%, через закриття деяких туристичних маршрутів. Європейський континент є лідером серед відновлення туристичних потоків після пандемії. У період 2022 року загалом збільшення туристичних потоків становило 75% від періоду 2019 року, а за деякими туристичними напрямками відбулося збільшення до пандемічного рівня.

Не зважаючи на низький рівень розвитку туристичних кластерів на рівня 61% нижче за період 2019 року, спостерігається поступове відновлення галузі у продовж 2022 року через послаблення або скасування обмежень на пересування туристів. Проте, для України та країн-сусідів ситуація з відновленням туристичних потоків є складною через військові дії в країні через Російську агресію. Не зважаючи на те, що даний військовий конфлікт не має прямої дії на країни Східної Європи, проте він має серйозні економічні наслідки для всієї Європи. З економічної точки зору військовий конфлікт спричинив збільшення ціни на паливно-енергетичні ресурси в Європі, тим самим посилюючи інфляційні процеси, зниження рівня добробуту населення, порушення міжнародних ланцюгів поставок та інше [4].

Доходи країн від експортної діяльності в пост пандемічний період відновлюватимуться більш швидкими темпами. Так, останні дослідження Всесвітньої організації туризму вказують на збільшення доходів від міжнародного туризму у період 2021 року знизилися на 1 трлн доларів США, що дорівнює втратам 1 трлн. Дол. США у перший рік початку пандемії. Загальні доходи від експортної діяльності в туризмі склали 713 млрд доларів США у 2021 році, що більше на 4% ніж у період 2020 року, проте менше у порівнянні із 2019 роком на 61%. Найвищі показники доходу спостерігаються в Європі та Близькому Сході – 50% від до пандемічного рівня за обома кластерами. Проте, не зважаючи на позитивні тенденції, рівень інфляції збільшив втрати на 1 поїздку. Збільшивши їх від 1000 дол. США у 2019 році до 1400 дол. США у 2021 році. Тому таке загальне збільшення пояснюється збільшенням ціни туристичних послуг, а не кількістю туристичних потоків. Так, згідно проведених опитувань експертів Всесвітньої організації туризму було встановлено, що 83% експертів вважають що у 2022 році у порівнянні із 2021 роком відбудеться збільшення туристичних потоків в світі, за умови зниження рівня пандемії та її не розповсюдження. Проте гальмування цих темпів пояснюється військовим конфліктом в Україні та закриття великих туристичних маршрутів у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Так, згідно проведеного опитування експертами було визначено основні фактори, які перешкоджають розвитку туристичних потоків (рис. 2). [2]

Рис. 2. Основні фактори зниження розвитку туристичних потоків (%)

На думку більшості експертів прискорення розвитку туристичних кластерів прогнозують на період 2023 року, за умови зниження рівня пандемії в світі. Серед опитуваних 44% експертів вважають що така

позитивна тенденція остерігатиметься у 2024 році. На кінець квітня 2022 року кількість авіаперевезень у Північній та Південній Америці, Африці, Європі, на Близькому Сході досягла майже 80% до пандемічного рівня та продовжує збільшуватися.

Для покращення туристичних потоків необхідним є створення таких безпечних умов перебування туристів, які б максимально забезпечували рівень гігієни та ізоляції для безпечного перебування. Для цього керівництву туристичних продуктів необхідно впроваджувати інноваційні розробки та системи менеджменту у функціонування туристичних кластерів. Необхідним є запровадження таких правил та норм, які переконують споживачів у тому, що їх обслуговування та користування туристичним продуктом є максимально безпечним для їх здоров'я.

З боку державних та регіональних органів влади необхідним є розробка та запровадження таких обмежуючих заходів, які сприятимуть розвитку індустрії та збереженню здоров'я споживачів. Такі заходи повинні оптимально реагувати на відповідні зміни у епідеміологічній ситуації та бути гнучкими у прийнятті рішень щодо їх послаблення, з урахуванням економічного розвитку галузі. Достовірність даних щодо пандемії та її наслідків сприяє\ зниженню карантинних обмежень та викликає довіру серед громадян, що впливає на їх поведінку як споживачів туристичних послуг.

Висновки. Обмеження викликані пандемією COVID-19 негативно вплинули на розвиток туристичних кластерів в усьому світі. Поведінка споживачів туристичних послуг була адаптована до нових реалій функціонування галузі, проте з економічної точки зору, отримані збитки компенсувати досить важко. Туристична галузь зіштовхнулася з проблемою низької інноваційності та адаптивності до змінних умов зовнішнього середовища. Така низька адаптивна спроможність призвела до економічної та соціальної кризи в галузі через вивільнення працівників та зниження рівня їх добробуту. Високий рівень соціальної невизначеності через пандемію та ризики які з нею пов'язані вказують на необхідність реформування більшості туристичних послуг та продуктів. Необхідним є запровадження діджиталізації галузі, застосування інновацій, інформатизації, цифровізації у діяльність туристичних підприємств. Запровадження таких нових інструментів дозволить підтримати галузь в період суворих обмежень та зберегти економічну стабільність.

Перспективою подальших досліджень є розробка організаційно-економічного інструментарію щодо відновлення туристичних кластерів в пост пандемічний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Микуланинець С. І. Застосування результатів PEST-, SNW- та SWOT аналізів під час розроблення стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області. Вчені записки Таврійського національного імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. 2018. Т. 29(68), № 5. С. 118-123.
2. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UWNTO). URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-recovery-gains-momentum-as-restrictions-ease-and-confidence-returns>
3. Sheth J. Impact of COVID-19 on Consumer Behaviour: Will the Old Habits Return or Die. Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.280-283.
4. Woodside A.G. Interventions as Experiments: Connecting the Dots in Forecasting and Overcoming Pandemics, Global Warming, Corruption, Civil Rights Violations, Misogyny, Income Inequality, and Guns // Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.212-218.

REFERENCE

1. Mykulanynets S. I. Zastosuvanie rezul'tatov rezultativ PEST-, SNW- та SWOT analiza pid chas rozrobleniya strategii rozvitku turisticno-reakreacijnogo kompleksu Zakarpatskoy ovlasti [Application of the results of PEST, SNW and SWOT analyzes during the development of a strategy for the development of the tourism and recreation complex of the Transcarpathian region]. Scholarly notes of the Tavri national name of V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management. 2018. Vol. 29(68), No. 5. P. 118-123
2. Official website of the World Tourism Organization (UWNTO). URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-recovery-gains-momentum-as-restrictions-ease-and-confidence-returns>
3. Sheth J. Impact of COVID-19 on Consumer Behaviour: Will the Old Habits Return or Die. Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.280-283.
4. Woodside A.G. Interventions as Experiments: Connecting the Dots in Forecasting and Overcoming Pandemics, Global Warming, Corruption, Civil Rights Violations, Misogyny, Income Inequality, and Guns // Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.212-218.
УДК 656.073

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 10.05.2022